

PR No. 3-89

**DE INKOMENSONTWIKKELING IN DE
AGRARISCHE SECTOR IN 1989**

Februari 1990

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Algemeen Economisch Onderzoek en Statistiek**

REFERAAT

DE INKOMENSONTWIKKELING IN DE AGRARISCHE SECTOR IN 1989

Zwart, J.E.M. (red.)

Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1990

Periodieke Rapportage 3-89

ISSN 0921-4119

23 p., tab., bijl.

In deze publikatie wordt een overzicht gegeven van de geraamde ontwikkeling van de produktie en de toegevoegde waarde van de gehele agrarische sector in 1989. Voorts wordt nader ingegaan op verloop van produktie en prijzen in de verschillende sectoren alsmede op de rentabiliteits- en inkomensontwikkeling van de belangrijkste bedrijfstypen. Daarbij hebben de gegevens van de (glas)tuinbouw betrekking op 1989, terwijl voor landbouwbedrijven prognoses voor 1989/90 zijn opgenomen.

Landbouw/Bedrijfsuitkomsten/Inkomens/Produktie/Nederland

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
1. KARAKTER EN OPZET VAN DE PUBLIKATIE	7
2. PRODUKTIE EN INKOMEN VAN DE TOTALE LAND- EN TUINBOUW	8
2.1 Produktie	8
2.2 Produktiemiddelen	10
2.3 Toegevoegde waarde en resterend inkomen	11
3. ONTWIKKELINGEN PER SECTOR EN PER BEDRIJFSTYPE	14
3.1 Inleiding	14
3.2 Akkerbouw	14
3.3 Melkveehouderij	15
3.4 Intensieve veehouderij	17
3.5 Glastuinbouw	17
3.6 Overige tuinbouw	19
BIJLAGE Samenhang en verschillen van de diverse kenge- tallen	22

Woord vooraf

Reeds vele jaren stelt het LEI in november prognoses op van de bedrijfsuitkomsten van akkerbouw- en veehouderijbedrijven voor het lopende boekjaar. Daarnaast worden ongeveer tegelijkertijd ramingen gemaakt van de resultaten van glastuinbouw- en van champignonbedrijven in het dan bijna afgelopen kalenderjaar. Tenslotte wordt door het LEI - in samenwerking met de Directie Algemene Zaken van het Ministerie van Landbouw en Visserij, het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Centraal Planbureau - jaarlijks een raming opgesteld van de toegevoegde waarde van de agrarische sector, eveneens betrekking hebbend op het kalenderjaar.

In deze publikatie wordt een samenvattend overzicht gegeven van de belangrijkste resultaten van de genoemde ramingen en prognoses. Deze uitkomsten worden daarbij ook gezien in het licht van de ontwikkelingen van de afgelopen jaren.

De directeur,

J. de Veer

Den Haag, februari 1990

1. Karakter en opzet van de publikatie

De bedoeling van deze publikatie is om een beeld te schetsen van de actuele inkomens- en rentabiliteitsontwikkeling in de land- en tuinbouw. Daartoe geeft hoofdstuk 2 een overzicht van de belangrijkste uitkomsten van de raming van het inkomen van de totale agrarische sector in 1989. Daarbij worden deze uitkomsten geplaatst in het licht van de ontwikkeling van de afgelopen jaren. In hoofdstuk 3 wordt een beeld geschetst van de situatie van de diverse sectoren of bedrijfstypen.

De inhoud van deze publikatie berust op een drietal pijlers, te weten:

- De raming van de produktiewaarde en de toegevoegde waarde van de totale land- en tuinbouw in 1989, die wordt gemaakt ten behoeve van het Bureau voor de Statistiek van de EG. Deze raming wordt opgesteld overeenkomstig het systeem van de op EG-niveau geharmoniseerde landbouwrekeningen, welke deel uitmaken van de Nationale Rekeningen zoals deze hier te lande worden opgesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek.
- De raming van de bedrijfsuitkomsten van de glastuinbouw- en champignonbedrijven in 1989, welke qua systeem aansluit bij de rapportage over de LEI-boekhoudbedrijven. Aan deze raming is ook een afzonderlijke publikatie gewijd 1).
- De LEI-prognose van de bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in 1989/90, waarvan eveneens een afzonderlijke publikatie beschikbaar is 2).

Vooraf tussen de eerstgenoemde raming en de beide andere berekeningen bestaan vrij belangrijke methodologische verschillen. In de Bijlage worden deze verschillen, alsmede de berekeningswijze van de in deze publikatie opgenomen kengetallen, nader uiteengezet. De totale informatie uit het genoemde drietal onderzoeken levert een vrij goed - zij het globaal - beeld op van de actuele inkomens- en rentabiliteitsontwikkeling van de agrarische sector in zijn geheel en van de belangrijkste sectoren daarin.

-
- 1) Boers, A.; Raming van de bedrijfsuitkomsten in 1989 van de glastuinbouw- en champignonbedrijven. Periodieke Rapportage 24-89.
  - 2) Dröge, H. en K.J. Poppe; Prognoses van de bedrijfsuitkomsten op akkerbouw- en veehouderijbedrijven in 1989/90. Periodieke Rapportage 14-89/90.

2. Produktie en inkomen van de totale land- en tuinbouw

2.1 Produktie

In 1989 is het produktievolume van de totale Nederlandse land- en tuinbouw licht toegenomen (tabel 2.1). Alleen in de intensieve veehouderij was er een duidelijke teruggang in het produktievolume. De slechte prijsvorming in het verleden was hier mede debet aan.

Ondanks een lichte afname (circa 2800 hectare of -0,5%) van het akkerbouwareaal (exclusief groenvoedergewassen) nam het totale produktievolume met bijna 4,5% toe. Door de bijzonder groeizame zomer werden over bijna de hele linie hoge hectare-opbrengsten behaald. In weerwil van dalende telersprijzen werd vooral het areaal wintertarwe fors uitgebreid; met bijna 25.000 hectare of 23,7%. De opbrengst per hectare nam met meer dan 4% toe zodat de totale opbrengst met 29% steeg. De uitbreiding van het areaal wintertarwe ging ten koste van het areaal peulvruchten en van het areaal handelsgewassen, waarvan de opbrengsten fors hoger waren in vergelijking met een jaar eerder. Hoewel het areaal aardappelen uitbreidde - voornamelijk bij de fabrieksaardappelen - nam de totale aardappeloogst maar 2% toe. De oppervlakte suikerbieten steeg nauwelijks, de opbrengst per hectare was evenwel bijna 14% hoger dan het jaar ervoor. Hierdoor kon er een nog nooit eerder behaalde hoeveelheid van bijna tien ton suiker per hectare worden geoogst.

Tegenover de al vermelde daling van het akkerbouwareaal stond een toename van het areaal groenvoedergewassen (voornamelijk snijmais) met 9000 hectare (4,5%). Het areaal grasland liet een duidelijke afname zien met 15.000 hectare (1,4%), terwijl het areaal groenten in de open grond met 2000 hectare toenam (2%). Een en ander had tot gevolg dat de totale oppervlakte cultuurgrond (inclusief braakland) met 7800 hectare (0,4%) afnam.

De stijging van het produktievolume van tuinbouwgewassen met ruim 5% bleef ook dit jaar aardig in het spoor van eerdere jaren. De produktie van fruit bleef gelijk, terwijl, zoals gebruikelijk, de produktie van bloemen en planten de grootste groei te zien gaf.

Onder invloed van de quotaregeling daalt de melkproduktie al een aantal jaren achtereen; in 1989 nam deze met 0,5% af. De laatste twee jaar vermindert ook het produktievolume in de intensieve veehouderij, vooral als gevolg van de lage prijzen in voorgaande jaren. Wellicht beginnen ook de beperkingen die voortvloeien uit de mestwetgeving een rol te spelen.

In 1989 stond de graanprijs onder druk en daalde deze als gevolg van EG-maatregelen met circa 1,7%. Behalve de handelsgewassen lieten de overige akkerbouwprodukten in 1989 een prijs-

Tabel 2.1 Bruto-productiewaarde land- en tuinbouw

Produktgroep	Waarde in mln. gld.			Index 1989 in % ten opzichte van 1988		
	1987 (v)	1988 (v)	1989 (x)	hoeveelheid (x)	prijs (x)	waarde (x)
Akkerbouw, totaal	2672	2662	3123	104,3	111,7	116,4
w.o.: granen	398	442	487	112,3	98,3	110,4
aardappelen	1023	1059	1339	102,0	124,0	126,5
suikerbieten	711	698	811	114,0	102,0	116,3
uien	137	119	142	75,0	160,0	120,0
Tuinbouw, totaal	9977	10299	10753	105,3	99,1	104,4
w.o.: verse groenten 1)	3414	3374	3527	103,5	101,0	104,5
vers fruit	461	479	512	100,0	107,0	107,0
bloemen en planten	4261	4631	4806	107,0	97,0	103,8
bloembollen	812	782	824	106,5	99,0	105,4
boomkwekerijgewassen	613	630	656	107,5	97,0	104,3
Rundveehouderij, totaal 2)	10379	11050	11373	100,3	102,6	102,9
w.o.: rundvee (exclusief kalveren)	1350	1778	1967	101,5	109,0	110,5
melk 3)	8522	8743	8829	99,5	101,5	101,0
Intensieve veehouderij, totaal	9595	9380	10760	97,4	117,8	114,7
w.o.: kalveren	1758	1822	1849	89,0	114,0	101,5
varkens	5261	5177	6406	99,0	125,0	123,8
pluimvee	1305	1262	1338	102,5	103,5	106,1
eieren	1271	1119	1167	98,0	106,5	104,4
Totaal-generaal	32623	33411	36010	101,3	106,4	107,8

Bron: 1987 en 1988: CBS; 1989: raming LEI

1) Inclusief champignons; 2) Inclusief schapen- en geitenhouderij etc.; 3) Zonder rekening te houden met medeverantwoordelijkheidsheffing(en), superheffing en vergoeding geschorste quota.

stijging noteren; vooral de consumptieaardappelen en de uien zaten in de plus. Hierdoor nam de gemiddelde prijs voor de akkerbouwproducten met bijna 12% toe.

De tuinbouw moest gemiddeld een prijsdaling van ongeveer 1% incasseren. Door het toenemend produktievolume en de warme zomer vond er bij de snijbloemen een substantiële prijsdaling van bijna 5% plaats. Ook de boomkwekerijproducten vertoonden dit jaar weer een prijsdaling (-3,0%). De groenten, althans de glasgroenten, en vooral het fruit, noteerden prijsstijgingen.

Op de schapen en geiten na (-6%) kwam de prijs in alle sectoren binnen de veehouderij hoger uit. Na jaren van dalingen zat vooral de prijs van de varkens (25%) en van de kalveren (14%) flink in de lift; de reden daarvan was de kleinere produktie binnen de EG, analoog aan de vermelde reactie in Nederland.

Een en ander had tot gevolg dat de gemiddelde prijs in de land- en tuinbouw in 1989 bijna 6,5% boven het peil van het voorgaande jaar uitkwam. Hierdoor kon voor de tweede achtereenvolgende keer de totale produktiewaarde toenemen; deze keer met bijna 8% tot het nog niet eerder bereikte niveau van ruim 36 miljard gulden. Daarbij scoorden vooral de akkerbouw en de intensieve veehouderij (met een toename van rond de 15%) boven gemiddeld. In beide sectoren was de stijging van de produktiewaarde vooral het gevolg van hogere prijzen.

2.2 Produktiemiddelen

De prijs van het veevoeder, met een waardeandaal van zo'n 60% binnen het totaal van de aangekochte goederen en diensten, ging met circa 6% omhoog. De prijsstijging deed zich vooral voor in de eerste helft van 1989 als gevolg van minder gunstige oogstverwachtingen in de VS. Daardoor liepen de wereldmarktprijzen fors op. De tweede helft van het jaar gaf een ander beeld te zien, namelijk dalende prijzen. De verbruikte hoeveelheid veevoeder is naar verwachting in 1989 met circa 4% gedaald. In tegenstelling tot eerdere jaren, toen de vermindering beperkt bleef tot de rundveevoeders, had de daling dit jaar ook betrekking op de varkens- en de pluimveevoeders. Door het afnemend volume bleef de waardestijging van de veevoederkosten beperkt tot minder dan 2%. De verbruikte hoeveelheid kunstmest laat de laatste drie jaren een duidelijk afname zien. Daarvoor is een aantal oorzaken aan te wijzen: de verminderde behoefte aan ruwvoeders (gras) door de verkleining van de rundveestapel, de verlaging van het aandeel van de hakvruchten in het akkerbouwareaal en een groter aanbod van organische mest.

Door een groter gasverbruik, veroorzaakt door de uitbreiding van het areaal tuinbouw onder glas en een hoger verbruik per m², is er in 1989 een procent meer energie verbruikt in de totale land- en tuinbouw, terwijl de gemiddelde prijs omlaag ging. Van de overige aangekochte produktiemiddelen ging in het algemeen zowel de prijs als het volume wat omhoog.

Voor het totale pakket produktiemiddelen resulteerde een en ander in een volumedaling van iets meer dan 1% en een stijging van de prijs met ruim 4%, waardoor de land- en tuinbouwers in 1989 in totaal circa 3% meer aan produktiemiddelen uitgaven dan in 1988.

Tabel 2.2 *Raming toegevoegde waarde land- en tuinbouw 1989*
(mln. gld.)

	Waarde in mln.gld.			Index 1989 in % t.o.v. 1988		
	1987 (v)	1988 (v)	1989 (r)	hoev. (r)	prijs (r)	waarde (r)
Totale bruto-productie	32623	33411	36010	101,3	106,4	107,8
Aangekochte goederen en diensten	15866	15862	16255	98,7	104,2	102,9
w.o.: veevoeder	9401	9453	9619	96,0	106,0	101,8
energie	1270	1244	1206	101,0	96,0	97,0
kunstmest	912	829	807	95,5	102,0	97,4
Bruto-toegevoegde waarde	16749	17548	19754			112,6
Af: saldo subsidies en indirecte belastingen	397	426	470			110,3
saldo heffingen en premies	273	80	180			225,0
afschrijvingen	2550	2720	2856			105,0
Netto-toegevoegde waarde	13529	14322	16248			113,4

Bron: 1987 en 1988 CBS; 1989 LEI-berekeningen.

1) Medeverantwoordelijkheids- en superheffing op melk en medeverantwoordelijkheidsheffingen op graan enerzijds en vergoeding geschorste melkquota anderzijds.

2.3 Toegevoegde waarde en resterend inkomen

Uit het voorgaande valt af te leiden dat de prijzen van de produktiemiddelen in 1989 minder zijn gestegen dan de opbrengstprijzen van de land- en tuinbouwprodukten. Het verbruik van produktiemiddelen nam af, terwijl de produktie van de land- en tuinbouw toenam. Dit wijst op een gunstige produktiviteitsontwikke-

ling. Een en ander resulteerde in een beduidend hogere bruto-toegevoegde waarde. Het jaar 1988 gaf hetzelfde beeld te zien, zodat de bruto-toegevoegde waarde van de land- en tuinbouw voor het tweede opeenvolgende jaar vrij fors toenam.

De verdere stijging van het saldo van subsidies en indirecte belastingen kwam in 1989 geheel voor rekening van de belastingen, waarvoor een toename met 6% is geraamd. In 1989 werd een veel groter bedrag aan superheffing geïnd dan in 1988, toen zich door administratieve oorzaken een vertraging in de inning had voorgedaan. Het lagere bedrag aan medeverantwoordelijkheidsheffing en de stijging van het bedrag aan vergoedingen voor geschorste melkquota konden een forse toename van het saldo van heffingen en premies niet voorkomen (tabel 2.2). Voor de afschrijvingen is in 1989 een waardevermindering van 5% aangehouden; deze hing vooral samen met een toename van de investeringen in duurzame productiemiddelen.

Na saldering van deze posten resteert de netto-toegevoegde waarde, die beduidend boven het niveau van 1988 uitkwam (+ 13%). De inflatie is voor 1989 op ongeveer 2% geschat terwijl het ar-

Tabel 2.3 *Ontwikkeling netto-toegevoegde waarde en resterend inkomen*

	1983	1984	1985	1986	1987 (v)	1988 (v)	1989 (r)
----- In miljoenen gulden -----							
Netto-toegevoegde waarde (bron: CBS)	13200	14075	13515	14400	13530	14320	16250
Betaalde factorkosten 1) 2)	4165	4230	4365	4525	4550	4570	5070
Resterend inkomen 2)	9035	9845	9150	9875	8980	9750	11180
----- Indexcijfers, 1979-1981 = 100 -----							
Netto-toegevoegde waarde, reëel,	116	121	114	123	115	120	134
Idem, per arbeidskracht 2)	117	123	116	125	119	124	138
Totaal resterend inkomen, reëel,	128	136	124	135	123	132	148
Idem, per bedrijf 2)	133	143	133	146	135	147	169

1) Betaald loon, het factorkostenaandeel van het loonwerk, betaalde rente plus betaalde netto-pacht; 2) Schatting LEI.

beidsvolume gelijk blijft. Hierdoor steeg de reële netto-toegevoegde waarde per arbeidskracht met 11%.

De agrarische ondernemers moeten uit de netto-toegevoegde waarde een aantal bedrijfsuitgaven betalen, namelijk loon, loonwerk, rente en (netto)pacht: de zogenaamde betaalde factorkosten. Het resterend inkomen dat overblijft, komt min of meer overeen met het gezinsinkomen uit bedrijf uit het begrippenarsenaal van het LEI (zie Bijlage).

Deze betaalde factorkosten namen in 1989 met bijna 11% toe. In 1989 bedroeg het aan rente te betalen bedrag meer dan 2,4 miljard gulden; een stijging met meer dan 300 miljoen gulden. De oorzaak daarvan waren de stijgende rentetarieven, maar vooral een toename van het totale door boeren en tuinders geleende kapitaal. Behalve door een toename van de loonsom per werknemer is de betaalde loonsom vooral gestegen doordat meer "vreemd" personeel werd ingezet (+8%). Deze toename had vooral plaats op de tuinbouwbedrijven.

Rekening houdende met de op 2% geraamde inflatie en de, volgens de metelling, vermindering van het aantal bedrijven met circa 2%, nam het gemiddelde resterende reële inkomen per bedrijf met ruim 14% toe (tabel 2.3). Omdat dit ook het vorig jaar reeds het geval was kwam het reële inkomen per bedrijf op een nog niet eerder bereikt niveau.

Nadat de inkomens zich in het begin van de jaren tachtig hadden hersteld en zich daarna tot 1987 rond een gemiddeld peil bewogen is deze beweging in 1988, maar vooral in 1989 in positieve zin doorbroken. Van belang is dat dit vooral het gevolg was van een stijgend produktievolume en een dalend volume van de produktiemiddelen en dus van een verbetering van de produktiviteit. Ook de prijsontwikkeling was gunstig, maar in 1989 kwam deze voornamelijk voor rekening van de "vrije" akkerbouwprodukten en van de varkenshouderij. Bij de eerste speelde het vrij droge weer in grote delen van de EG een rol en bij de tweede plegen hogere prijzen op enige termijn een groter aanbod uit te lokken. Om die redenen mag althans een deel van de inkomensstijging niet als structureel worden gezien.

3. Ontwikkelingen per sector en per bedrijfstype

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de gang van zaken voor de afzonderlijke sectoren en bedrijfstypen. Voor de ene sector zijn meer gegevens beschikbaar dan voor de andere; met name voor de tuinbouw in de open grond moet worden volstaan met vrij summier informatie. Behalve van de gegevens van de sectorrekening (hoofdstuk 2) wordt in dit hoofdstuk vooral gebruik gemaakt van informatie ontleend aan de op bladzijde 7 genoemde LEI-publikaties.

Benadrukt moet worden dat de prognoses voor akkerbouw- en veehouderijbedrijven werden opgesteld in november 1989 en betrekking hebben op het boekjaar dat loopt van mei 1989 tot en met april 1990. Vooral bij produkten die sterke prijsfluctuaties vertonen (bijvoorbeeld aardappelen) kan het verloop van de opbrengstwaarde in het boekjaar sterk afwijken van dat in het kalenderjaar, waarin immers een deel van de oude oogst wordt verhandeld. De prognoses hebben betrekking op een periode die pas voor ruim de helft is verstreken. Dit brengt vooral ten aanzien van de "vrije" produkten een aanzienlijke mate van onzekerheid met zich mee. Bij de berekening wordt uitgegaan van de opbrengstprijzen in de maanden mei tot en met oktober en het voor de rest van het boekjaar verwachte verloop daarvan.

3.2 Akkerbouw

In 1989 is het areaal akkerbouwgewassen, exclusief groenvoedergewassen, met 0,5% gedaald. Het graanareaal (zie paragraaf 2.1) nam fors toe, dit ging ten koste van het areaal handelsgewassen en peulvruchten, dat met meer dan 19.000 hectare daalde. Het areaal fabrieksaardappelen ging met 3500 hectare omhoog (6,2%) en dat van consumptieaardappelen nam met 1% in omvang toe.

De kg-opbrengsten per hectare lieten over bijna de gehele linie een stijging zien. Uitzonderingen daarbij waren de consumptieaardappelen, de uien en het vlas. De hectare-opbrengsten van consumptieaardappelen bleven een paar procent achter bij de oogst van 1988, maar ten opzichte van het meerjarig gemiddelde was de daling groter. Bij de uien daalde de opbrengst per ha met 11%. De bietenopbrengst was aanmerkelijk hoger dan een jaar eerder en het suikergehalte iets lager, de suikeropbrengst per hectare kwam daardoor circa 12% hoger uit. Sterke opbrengststijgingen waren ook te vinden bij de kleinere gewassen, zoals de handelsgewassen en de peulvruchten. Deze gunstige ontwikkelingen deden zich niet in ieder landbouwgebied voor. Zo lagen de opbrengsten in

Zuid-West Nederland, uitgezonderd de suikerbieten, duidelijk onder het niveau van de oogst-'88.

Onder invloed van een kleinere Europese oogst stegen de prijzen van zowel de consumptie- als de pootaardappelen (respectievelijk 28% en 9%) tot een aantrekkelijk niveau. Ook de prijs van de zaauien liet met een stijging van 77% een sterk herstel zien. De prijzen van de marktorderingsprodukten (granen, suikerbieten en fabrieksaardappelen) noteerden daarentegen in doorsnee een prijsdaling van 4%. Gemiddeld is voor de produkten van oogst-'89 een prijsstijging van 6,5% geraamd. Toch liggen de prijzen voor akkerbouwprodukten, behalve die van consumptieaardappelen en uien, nog beneden het meerjarig gemiddelde.

De prijzen van de produktiemiddelen stijgen in het boekjaar 1989/90 volgens de prognose met gemiddeld 4%. De sterkste stijging doet zich voor bij de rente (+ 8%) en bij het pootgoed (34%). Een en ander heeft tot gevolg dat de opbrengsten-kosten verhouding op het gemiddelde akkerbouwbedrijf met bijna 10% verbetert. Deze verbetering vindt zowel op de kleine als op de grotere akkerbouwbedrijven plaats.

Nadat het gemiddelde ondernemersinkomen van bijna niets in 1987/88 in het seizoen 1988/89 steeg tot 45.000 gulden voor de grotere bedrijven en tot 25.000 gulden voor de kleinere (tabel 3.1), neemt het in 1989/90 verder toe tot respectievelijk 77.000 gulden en 38.000 gulden. Het centrale kleigebied steekt met een gemiddeld ondernemersinkomen van 105.000 gulden ver boven het gemiddelde niveau uit. In de jaren 1984/85 tot 1988/89 waren de bedrijfsresultaten in de akkerbouw zo slecht, dat het gemiddelde Nederlandse akkerbouwbedrijf geen positieve bedrijfsreserveringen kon realiseren. Het beeld voor 1989/90 is echter veel gunstiger; er kan op de grotere akkerbouwbedrijven op kleigrond volgens de prognose zo'n 35.000 gulden worden gereserveerd. Op de grotere akkerbouwbedrijven in de Veenkoloniën is dat maar 5.000 gulden en op de kleinere akkerbouwbedrijven circa 2.000 gulden. Een en ander geeft aan dat de akkerbouw dankzij de hoge kg-opbrengsten bij de suikerbieten en hogere prijzen voor de vrije-marktprodukten in het boekjaar 1989/90 uit het dal heeft kunnen klimmen. Het is echter zeer de vraag of hiermee een periode van structureel betere resultaten wordt ingeluid.

3.3 Melkveehouderij

In het kalenderjaar 1989 is naar schatting de melkproduktie met 0,5% afgenomen bij een stijging van de melkprijs met 1,5%. Voor het boekjaar 1989/90 wordt, doordat de melkquota met 1% zijn verruimd, een lichte stijging van de melkproduktie geraamd. De prijs zal naar verwachting in het boekjaar met 1% dalen, maar de prijzen van nuchtere kalveren en slachtvee blijven hoog. Per saldo zal de totale geldopbrengst per hectare met 1,5% toenemen.

De kosten van de produktiemiddelen nemen met gemiddeld 3%

Tabel 3.1 Rentabiliteit en inkomen van landbouwbedrijven 1)

Boekjaar	Grotere bedrijven			Kleinere bedrijven		
	akker- bouw	melk- vee	gem. rundv.	akker- bouw	melk- vee	gem. rundv.
Opbrengsten in % van de kosten						
1986/87	95	92	86	84	72	69
1987/88	78	95	87	70	73	68
1988/89 (v)	91	101	92	77	77	75
1989/90 (p)	101	100	95	84	77	80
Gemiddeld ondernemersinkomen (x 1000 gld. per bedrijf)						
1986/87	57,8	58,8	36,7	31,6	22,7	4,2
1987/88	3,7	71,2	40,6	7,3	27,2	20,7
1988/89 (v)	45,0	90,0	61,0	25,0	37,0	19,0
1989/90 (p)	77,0	88,0	74,0	38,0	35,0	32,0

(v) = voorlopig; (p) = prognose.

1) Zonder rekening te houden met de WIR, niet vergelijkbaar met voorgaande jaren.

toe. Dit is vooral een gevolg van de stijging van de rente en de arbeidskosten, maar ook de melkquotumaankopen (afschrijving en rente) dragen hieraan bij. Door de verschuiving van zomer- naar wintermelk zal de krachtvoergift per koe, ondanks de ruime ruwvoedersituatie, nauwelijks afnemen. De kosten per hectare zullen per saldo met 3 à 4% toenemen.

Ondanks de teruglopende veebezetting kan de bruto-productiviteit met 0,5% stijgen. De opbrengsten-kostenverhouding laat echter een teruggang van 2% zien, waardoor het ondernemersinkomen op zowel de grotere als de kleinere bedrijven met gemiddeld 2.000 gulden daalt (tabel 3.1). Tussen de regio's zijn er grote verschillen; terwijl in het Westelijk weidegebied het ondernemersinkomen volgens de prognose met 2.000 gulden stijgt en in de zandgebieden gelijk blijft, daalt het met 10.000 gulden in het Noordelijk klei- en veenweidegebied. Bij de gemengde bedrijven met rundvee neemt het ondernemersinkomen, vooral als gevolg van stijgende inkomsten uit de intensieve veehouderij, met 13.000 gulden toe. Op de grotere melkveebedrijven blijven de bedrijfsreserveringen volgens de prognose met 40.000 gulden op het hoge niveau van 1988/89. Op de kleinere melkveebedrijven nemen ze af tot 5.000 gulden.

3.4 Intensieve veehouderij

Zoals vermeld in paragraaf 2.1 is de produktiewaarde van de intensieve veehouderij in het kalenderjaar 1989 met circa 15% toegenomen, geheel als gevolg van hogere prijzen.

Voor het boekjaar 1989/90 tekent zich, op basis van de in november opgestelde prognose, geen ander beeld af en is voor iedere sector een prijsstijging voorzien. Doordat de varkensproduktie in de EG terugliep, hebben de prijzen voor varkensvlees zich halverwege 1989 sterk hersteld (+22%).

Voor de biggeprijs wordt een stijging met 27% verwacht, terwijl de eierprijs met 4% en de prijs van de slachtkuikens met 3% verbetert. Naar verwachting zullen de veevoedergrondstoffen op de wereldmarkt over het hele boekjaar niet of nauwelijks in prijs stijgen, zodat de veevoederprijzen weinig veranderen. Van de overige kosten zal het verloop ongeveer hetzelfde zijn als voor de melkveehouderij.

Door de gunstige opbrengstprijzen zullen vooral de uitkomsten in de varkenshouderij fors verbeteren en zal deze sector het beste resultaat boeken sinds 1985/86. Voor zowel de zeugenhouderij als voor de varkensmesterij zal 101% van de kosten door opbrengsten worden goedgemaakt. De arbeidsopbrengst komt uit op 600 gulden per zeug tegen 100 gulden in 1988/89. De arbeidsopbrengst per mestvarken kan toenemen van 5 gulden negatief in 1988/89 tot 70 gulden positief dit jaar. Bij de leghennen zal naar verwachting 98% van de kosten door de opbrengsten worden goedgemaakt en stijgt de arbeidsopbrengst van 1,50 naar 2,50 gulden per leggen. De arbeidsopbrengst in de slachtkuikensector nam in 1988/89 sterk af tot 45 gulden per 1000 kg afgeleverd gewicht, maar voor het lopende jaar wordt een herstel tot circa 90 gulden verwacht. De opbrengsten zullen hier ongeveer 97% van de kosten goed maken.

Voor de resultaten van de kalvermesterij wordt geen afzonderlijke prognose opgesteld. Nadat de laatste drie jaren gekenmerkt werden door zeer matige bedrijfsresultaten, tekent zich voor het seizoen 1989/90 een verbetering af. De opbrengstprijzen van de vette kalveren trekken naar verwachting met meer dan 10% aan, terwijl de stijging van prijs van de nuchtere kalveren beïndrukkend onder dit niveau blijft. De prijs van de kunstmelkvoeders gaat naar verwachting met een aantal procenten naar beneden, terwijl de overige produktiekosten met hooguit een paar procent toenemen. Een en ander heeft tot gevolg dat de bedrijfsresultaten naar verwachting in het seizoen 1989/90 aanmerkelijk verbeteren.

3.5 Glastuinbouw

- Glasgroenteteelt

De landelijke veilingomzet van glasgroenten was in 1989 ongeveer 4% groter dan in 1988. Op een iets kleiner areaal (-0,5%) is toch ongeveer 5% meer geproduceerd bij een nagenoeg

gelijk prijsniveau. De paprika is een goed voorbeeld van de steeds verdergaande intensivering in de glastuinbouw: van een 20% grotere oppervlakte werd circa 30% meer geoogst.

Per bedrijf is een stijging van de omzet van 6,5% geraamd en van de kosten van 5%. De prijs van de meeste produktiemiddelen ging omhoog, alleen de prijs voor de brandstof daalde met 8%. Hoewel de weersomstandigheden vrij gunstig waren is het verbruik van brandstof gestegen. Dit is wellicht veroorzaakt door factoren als het scheppen van betere groeiomstandigheden (CO₂), teeltvervroeging en warmte-kracht koppeling. Het volume van de duurzame produktiemiddelen en van arbeid nam ook toe. Doordat de opbrengsten sterker stegen dan de kosten, verbeterde de rentabiliteit. Hierdoor maakten de opbrengsten de kosten net goed. Het gemiddelde ondernemersinkomen is volgens de raming dan ook gestegen van 73.900 gulden in 1988 tot 86.000 gulden per ondernemer in 1989 (tabel 3.2).

Tabel 3.2 *Rentabiliteit en ondernemersinkomen van tuinbouwbedrijven 1)*

Jaar	Glas-groente-bedrijven	Snij-bloemen-bedrijven	Pot-planten-bedrijven	Alle glas-tuinb. bedr.	Champignonbedrijven
-----					
Opbrengsten in % van de kosten					
1986	93	95	105	95	76
1987	108	100	103	104	92
1988 (v)	99	99	103	100	98
1989 (r)	100	93	104	98	98

Gemiddeld ondernemersinkomen (x 1000 gld. per ondernemer)					
1986	47,4	58,6	93,7	57,1	15,9
1987	111,8	81,1	96,7	99,1	48,9
1988 (v)	73,9	80,3	98,8	79,6	68,2
1989 (r)	86,0	57,2	110,5	77,4	74,6

(v) = voorlopig; (r) = raming.

1) Zonder rekening te houden met WIR-premie, niet vergelijkbaar met voorgaande jaren.

- *Snijbloementeel*

De landelijke produktiewaarde was in 1989 volgens de raming 2,5% groter dan in het voorgaande jaar. De betaalde oppervlakte werd met 5% uitgebreid en ook de opbrengst per m² nam toe, zodat

het produktievolume groeide met 8%. Door deze forse toename in het aanbod is de gemiddelde prijs met 6,5% gedaald, waardoor de omzet per m² lager uitkwam dan in 1988.

Het patroon van de kostenontwikkeling was bij de snijbloemen min of meer gelijk aan dat van de glasgroenteteelt; alleen nam het volume iets minder toe zodat de waardestijging tot 4% beperkt bleef. Door de lagere opbrengsten en de stijgende kosten verslechterde de rentabiliteit tot het laagste niveau sinds 1985. Hierdoor daalde het gemiddelde ondernemersinkomen van 80.300 gulden in 1988 tot 57.200 gulden in 1989.

- *Potplantenteelt*

Volgens de landbouwtelling was het areaal pot- en perkplanten onder glas in mei 1989 5% groter dan een jaar tevoren. De veilingomzet was 11% groter dan in 1988. Dat kwam door een volumetoename van 9% en een prijsstijging van 2%. Parallel aan deze landelijke ontwikkeling is op de potplanten bedrijven uit het LEI-boekhoudnet de produktiehoeveelheid met 5% en de produktiewaarde met 7% per bedrijf toegenomen.

Voor de kosten is een stijging van 6,5% geraamd. De kosten van de duurzame produktiemiddelen namen sterk toe (+11%), vooral door de vele vernieuwingen op deze bedrijven. Doordat de kosten minder stegen dan de opbrengsten zette de gunstige rentabiliteitsontwikkeling zich door. Hierdoor kon het gemiddelde ondernemersinkomen toenemen van 98.800 gulden per ondernemer in 1988 tot 110.500 gulden in 1989.

- *Totale glastuinbouw*

Voor het gemiddelde glastuinbouwbedrijf resulteerde 1989 in 3% hogere opbrengsten. De hoeveelheid produkt nam met 5,5% toe terwijl het prijsniveau met 2,5% daalde. De glasgroenten en potplanten waren prijshoudend, terwijl de snijbloemen duidelijk een stap terug moesten doen. Doordat de kostenstijging de opbrengststijging overtrof nam het rentabiliteitsniveau met twee procentpunten af en daalde het gemiddelde ondernemersinkomen van 79.600 gulden per ondernemer in 1988 tot 77.400 gulden in 1989 (tabel 3.2).

3.6 Overige tuinbouw

- *Champignonteelt*

Door een tegenvallende fysieke opbrengst per m² (-4%) nam de veilingaanvoer in 1989 nauwelijks toe, ondanks een toegenomen teeltoppervlakte (+6%). De afzet kon wel tegen hogere prijzen (+7%) plaatsvinden. De omzet per m² is zodoende met circa 3% gestegen, nadat ook in de twee voorafgaande jaren reeds een prijs-herstel had plaatsgevonden.

Het kostenniveau steeg met 3,5%. De kosten van de duurzame produktiemiddelen lagen aanmerkelijk hoger dan een jaar eerder.

In tegenstelling met de glastuinbouw nam het arbeidsvolume in de champignonteelt af. De kosten van compost e.d. namen met 1% toe. Het gevolg van een en ander is dat de kosten, net als in 1988, net niet goed werden gemaakt door de opbrengsten. Het geraamde ondernemersinkomen steeg van gemiddeld 68.200 gulden in 1988 naar 74.600 gulden in 1989.

- *Vollegrondsgroenteteelt*

Volgens de uitkomsten van de landbouwtelling was het areaal vollegrondsgroenten in 1989 vrijwel gelijk aan dat in het voorgaande jaar. Ook de veilingaanvoer week vrijwel niet af van die van 1988. Doordat in een aantal landen het areaal vollegrondsgroenten afnam en doordat de droge zomer leidde tot lagere opbrengsten, kon in de tweede helft van 1989 het aanbod tegen nauwelijks lagere prijzen worden afgezet.

Het jaar 1988 werd gekenmerkt door fors dalende prijzen als gevolg van een afnemende exportvraag. Hierdoor en door een vrijwel gelijkblijvend kostenniveau is het ondernemersinkomen flink achteruit gegaan. Voor 1989 ziet het er naar uit dat de resultaten iets verder achteruit zullen gaan. De opbrengsten blijven vrijwel gelijk, maar de kosten nemen daarentegen met een paar procent toe.

- *Fruittelt*

Op kalenderjaarbasis is er voor 1989 een toename van het appelaanbod met zo'n 11% geraamd. Het perenaanbod daarentegen nam met ruim 18% af. Dit resulteerde in een stabilisatie van de totale fruitaanvoer, die tegen een hogere prijs afgezet kon worden (tabel 2.1).

Het areaal fruit nam in 1989 nauwelijks toe. Toch was het beeld van de nieuwe oogst, zowel van appels als van peren, heel anders dan een jaar eerder. Volgens de oogstraming steeg de appelloogst met 12% en de perenoogst met 27%. Vooral door een kleinere produktie in de EG kan naar verwachting deze grotere oogst in 1989/90 tegen vrijwel gelijke prijzen als een jaar eerder afgezet worden. Hierdoor kunnen de bedrijfsresultaten zich enigszins herstellen ten opzichte van het zeer matige niveau in 1988/89.

- *Boomkwekerij*

Het areaal boomkwekerijgewassen nam volgens de landbouwtelling in 1989 ten opzichte van het voorgaande produktiejaar met meer dan 7% toe. De exportgegevens wijzen op een stijging van het produktievolume met ongeveer 7,5%, bij een daling van de opbrengstprijzen met circa 3%. Hierdoor kon de produktiewaarde nog met meer dan 4% toenemen.

Uitgaande van een beperkte kostenstijging, wijst dit erop dat de resultaten van de boomkwekerij in 1989/90 niet veel zullen afwijken van die in 1988/89. Toen waren ze weliswaar lager dan in het voorgaande jaar, maar lagen ze toch op een redelijk niveau.

- *Bloembollen*

Nadat de uitbreiding in 1988 even stakte, is in 1989 het bloembollenareaal weer met 1,5% toegenomen. De exportcijfers voor 1989 wijzen op een groei van het volume bij een iets lagere prijs, waardoor de produktiewaarde per saldo met meer dan 5% kon toenemen. De opbrengsten per hectare zijn dus gestegen. Het is echter twijfelachtig of dit voldoende is om de kostenstijging op te vangen. Het ziet er naar uit dat de al enkele jaren zichtbare neergaande lijn in de resultaten van de bollenbedrijven zich ook in 1989 heeft voortgezet.

Bijlage

Bijlage. Samenhang en verschillen van de diverse kengetallen

Aan de hand van bijgaand schema worden in deze bijlage de belangrijkste verschillen en overeenkomsten van de in deze publikatie vermelde kengetallen besproken. De basisgegevens voor de raming van het sectorinkomen (CBS, Nationale Rekeningen) worden grotendeels ontleend aan macro-economische statistieken, zoals de CBS-Produktiestatistiek en de Statistiek van de Buitenlandse Handel. De gegevens voor de raming en prognoses van de bedrijfsuitkomsten van het LEI zijn gebaseerd op actuele informatie uit interne en externe bronnen. Met deze informatie worden de (voorlopige) uitkomsten van de circa 1500 land- en tuinbouwbedrijven van het LEI-boekhoudnet geactualiseerd. De invalshoek is daarbij dus het bedrijf. Dit leidt op verschillende punten tot een andere werkwijze dan bij de Nationale Rekeningen.

Een eerste verschil betreft de leveringen van het ene landbouwbedrijf aan het andere. Deze worden op bedrijfsniveau tot de opbrengsten gerekend maar moeten op sectorniveau van de totale produktiewaarde worden afgetrokken ten einde dubbeltellingen te voorkomen. Als spiegelbeeld hiervan worden in het kader van de Nationale Rekeningen de agrarische grondstoffen slechts tot de aangekochte produktiemiddelen gerekend, voor zover ze zijn geïmporteerd of een industrieel bijproduct zijn.

Bij de berekening van de afschrijvingen gaat zowel het CBS als het LEI uit van de vervangingswaarde. De gehanteerde afschrijvingspercentages lopen echter uiteen.

De posten indirecte belastingen en kostprijsverlagende subsidies komen bij het LEI niet expliciet voor. De indirecte belastingen zijn voor een deel opgenomen onder de niet-factorkosten. De kostprijsverlagende subsidies zijn in de LEI-methode voor een deel rechtstreeks toegerekend aan de opbrengsten (de waarde van het interventiefruït wordt bijvoorbeeld door het LEI als een opbrengst maar door het CBS als een subsidie beschouwd) of vormen een onderdeel van de incidentele opbrengsten (rentesubsidies). Laatstgenoemde opbrengsten worden door het LEI bij de rentabiliteitsberekening buiten beschouwing gelaten.

De onlangs op enkele punten gewijzigde berekening van de betaalde factorkosten in het kader van het sectorinkomen is gebaseerd op geaggregeerde en opgehoogde LEI-cijfers, zodat hierbij slechts sprake is van één benaderingswijze. Bij de opsomming van de verschillen dient ook vermeld te worden dat de LEI-steekproef betrekking heeft op bedrijven groter dan 70 standaardbedrijfs-eenheden. De agrarische bedrijven beneden deze grens, met in doorsnee een lager inkomen, zijn dus niet vertegenwoordigd.

Het resterend inkomen (de netto-toegevoegde waarde verminderd met de betaalde factorkosten), berekend per bedrijf is qua definitie vergelijkbaar met het gezinsinkomen uit bedrijf volgens het LEI. Toch is het gezien de genoemde verschillen in berekeningswijze niet verwonderlijk dat de niveaus van beide kengetallen uiteenlopen. Vanwege de overeenkomst van de aard van beide kengetallen is het echter aannemelijk dat de ontwikkeling van het resterend inkomen en van het gezinsinkomen uit bedrijf ongeveer parallel lopen.

Tot zover is er dus een zekere overeenkomst tussen de beide reeksen kengetallen. Het LEI gaat echter nog verder, namelijk door een beloning in te calculeren voor de door de ondernemer en zijn gezin ingezette produktiefactoren en komt op die manier tot rentabiliteitscijfers. Daartoe worden de door de ondernemer en de meewerkende gezinsleden gewerkte uren gewaardeerd tegen het CAO-loon, vermeerderd met de sociale lasten. Door dit bedrag voor wat betreft de meewerkende gezinsleden in mindering te brengen op het gezinsinkomen uit bedrijf, wordt het ondernemersinkomen berekend. Dat omvat dus een vergoeding voor de eigen arbeid, het eigen kapitaal en de eigen grond van de ondernemer. Voor de belangrijkste bedrijfstypen is dit weergegeven in tabel 3.1 en tabel 3.2.

Voorts wordt over het in het bedrijf belegde vermogen een rentevoet in rekening gebracht. Deze is gebaseerd op het actuele rendement van staatsobligaties waarop een correctie wordt toegepast in verband met de in deze rentevoet begrepen inflatievergoeding enerzijds en de met de geldontwaarding samenhangende

Bijlage (vervolg)

Schema inkomens- en rentabiliteitskengetallen

<u>Nationale Rekeningen</u>	<u>LEI</u>
Totale produktiewaarde	..... - Bedrijfsopbrengsten
- <u>Interne leveringen</u>	
Bruto-produktiewaarde	
- <u>Aangekochte goederen en diensten</u>	..... - <u>Niet-factorkosten</u>
Bruto-toegevoegde waarde	
- <u>Afschrijvingen</u>	
Netto-toegevoegde waarde (tegen marktprijzen)	
- Indirecte belastingen	
+ <u>Kostprijsverlagende subsidies</u>	
Netto-toegevoegde waarde (tegen factorkosten)	..... Factoropbrengsten
- Betaald loon (+ loonwerk)	..... - Betaald loon (+ loonwerk)
- Betaalde netto-pacht	..... - Betaalde netto-pacht
- <u>Betaalde rente</u>	..... - <u>Betaalde rente</u>
Resterend inkomen	..... Gezinsinkomen uit bedrijf
	- <u>Berekend loon gezinsleden</u>
	Ondernemersinkomen
	- Incidentele opbrengsten
	- Saldo betaalde rente en berekende rente bedrijfsvermogen
	- Saldo betaalde pacht en berekende pacht
	<u>Arbeidsopbrengst ondernemer</u>
	- <u>Berekend loon ondernemer</u>
	<u>Netto-bedrijfsresultaat</u>

..... = min of meer vergelijkbaar	

de vermogenswinsten anderzijds. In afwijking van het voorgaande wordt voor (kort) omlopend vermogen de normale rentevoet voor overeenkomstige kredieten aangehouden zonder toepassing van genoemde correctie. Het saldo van het aldus berekende bedrag aan rente en de in werkelijkheid betaalde rente wordt beschouwd als de in rekening te brengen vergoeding voor het eigen vermogen van de agrarische ondernemer.

Bij landbouwbedrijven wordt - althans bij de onderhavige berekeningen - als beloning voor de grond de pachtprijs aangehouden (pachtbasis). Voor tuinbouwbedrijven wordt voor gepachte grond de werkelijk betaalde pacht in rekening gebracht terwijl voor het vermogen vastgelegd in eigen grond een rentevoet van 2,5% wordt ingecalculeerd. Het saldo van de berekende kosten van de grond en de werkelijk betaalde pacht vormt de berekende beloning van de eigen grond.

Na aftrek van de aldus berekende vergoeding voor eigen kapitaal en eigen grond resteert de arbeidsopbrengst van de ondernemer. Deze wordt verminderd met het berekend loon van de ondernemer. De dan resterende post wordt "netto-bedrijfsresultaat" genoemd. In plaats van dit "netto-bedrijfsresultaat" zijn in deze publikatie voor de belangrijkste groepen bedrijven de bedrijfsopbrengsten (volgens LEI) gedeeld door de totale kosten (d.w.z. betaalde kosten plus berekende kosten voor de eigen productiefactoren) opgenomen (zie tabel 3.1). De aldus berekende verhouding geeft dus de ontwikkeling van de rentabiliteit van de bedrijven weer.